Hrvatsko-francuske veze u 18. stoljeću

Šafer, Toni

Undergraduate thesis / Završni rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:267942

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek

zir.nsk.hr

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera

Filozofski fakultet Osijek

Preddiplomski studij Engleskog jezika i književnosti i Povijesti

Toni Šafer

Hrvatsko-francuske veze u 18. stoljeću

Završni rad

Mentor: doc. dr. sc. Dubravka Božić-Bogović

Osijek, 2015.

1. Sažetak

2. Uvod

3. Hrvatska i Francuska politika u 18. stoljeću

3.1. Francuska politika u 18. stoljeću

3.2. Hrvatska politika u 18. stoljeću

3.3. Francuska i Hrvatska u jeku revolucije

4. Politički odnosi Hrvatske i Francuske

4.1. Politički odnosi u Dalmaciji i Istri

4.2. Politički odnosi u Slavoniji i unutrašnjosti Hrvatske

5. Prosvjetiteljstvo i ideje Francuske revolucije u Hrvatskim zemljama

5.1. Početci prosvjetiteljstva u Francuskoj

5.2. Prosvjetiteljstvo u Hrvatskoj

6. Zaključak

7. Popis literature

1. Sažetak

Tijekom cijelog prosvjetiteljskog 18. stoljeća hrvatske su zemlje politički, društveno i kulturno bile povezane s Francuskom i novim strujanjima i idejama koje su u to vrijeme dopirale do većine europskih država. Cijelo je hrvatsko primorje u 18. stoljeću bilo politički povezano s Francuskom, dok je u isto vrijeme bečki dvor stvarao saveze, ali i ratovao s tom tada najdominantnijom zemljom europskog kontinenta. Stoga će ovaj rad nastojati prikazati politički odnos Francuske i hrvatskih zemalja, ali i utjecaj prosvjetiteljskih ideja te ideja rođenih Francuskom revolucijom na tim prostorima, koje su doprinijele oblikovanju hrvatske politike, društva, kulture i ekonomije.

Ključne riječi: Francuska, Hrvatska, Dubrovačka Republika, Francuska revolucija, prosvjetiteljstvo

2. Uvod

Budući da je Francuska tijekom 17. i 18. stoljeća bila najrazvijenija zemlja Europe koja se svojim životnim stilom i prodorima novih liberalnih ideja prosvjetiteljstva nametnula kao model ostalim državama i narodima, u slijedećih će nekoliko poglavlja biti objašnjen njezin politički utjecaj koji je dolazio do Habsburške Monarhije, te međusobni odnosi tih dviju država koji su rezultirali političkim i društvenim previranjima u 18. stoljeću, kako u Monarhiji, tako i u hrvatskim zemljama, tj. Slavoniji, Istri, Dalmaciji te Dubrovačkoj Republici.

Međutim, pišemo li o hrvatsko-francuskim vezama u 18. stoljeću, moramo obuhvatiti i 17. stoljeće u kojem Francuska postaje političko, kulturno i društveno središte starog kontinenta koje je kasnije oblikovalo cijelo sljedeće stoljeće, ali i ono nakon njega, kada se zahvaljujući utjecaju francuskih prosvjetitelja i Revolucije po cijeloj Europi šire ideje nacionalnih pokreta koje će i u Hrvatskoj ostaviti veliki trag te izravno utjecati na narodni preporod.

Ovaj rad isto tako čine i poglavlja o širenju i utjecaju prosvjetiteljstva u Hrvatskoj, jer su Francuzi neprekidno tijekom cijelog 18. stoljeća, šireći svoj utjecaj na prostoru Habsburške Monarhije, donosili nove liberalne ideje i prosvjetiteljske misli koje su zauvijek promijenile hrvatsko društvo i bile jedan od glavnih uzroka društvenih, političkih, ekonomskih i gospodarskih promjena.

3. Hrvatska i francuska politika u 18. stoljeću

3.1. Francuska politika u 18. stoljeću

Francusku politiku u 18. stoljeću obilježava vladavina kraljeva iz dinastije Bourbon. Bila je to zemlja koja je u 18. stoljeće zakoračila pod vladavinom Luja XIV., koji je krunu francuskih kraljeva naslijedio još 1643. godine (Carpentier, Lebrun, 1999: 160). Stoga, kako bismo razumjeli dominaciju Francuske i dinastije Bourbon tijekom 17. i 18. stoljeća te njezin utjecaj na ostale europske zemlje, Habsburšku Monarhiju pa tako i hrvatske zemlje, moramo se vratiti u vrijeme kada je Francuska postala glavna europska velesila.

Dana 19. svibnja 1643. pobjeda francuske vojske nadomak Racroia nagovještava početak novog razdoblja i novog poretka u Europi. Bila je to bitka u kojoj su hrvatski konjanici pod francuskim zapovjedništvom omogućili pobjedu vojvode Enghiena protiv španjolske vojske i time spasili krunu budućem kralju Luju XIV. Taj je događaj označio kraj španjolske i početak francuske prevlasti na kontinentu, prevlasti zemlje Luja XIV. koja tada postaje vodeća europska velesila. Godine 1648., tijekom mirovnih pregovora u jeku kraja Tridesetogodišnjeg rata, Francuzi su prisilili Habsburgovce na prihvaćanje položaja njemačkog cara sa znatno smanjenim ovlastima u njemačkim kneževinama te dali sebi pravo intervencije na području Njemačkog Carstva. Vestfalski je mir tada pomutio centralističke težnje Habsburgovaca, a uskoro je stvoren i Rajnski savez koji je vodio politiku nezavisno od njemačkog cara, i to pod vodstvom Luja XIV. Tako je političko i gospodarsko središte Europe prešlo u Francusku i Englesku, koje će se uskoro sukobljavati oko prevlasti u Europi i kolonijama. Rat je u tom razdoblju bio europska stvarnost, a Francuska je prednjačila u njezinoj reorganizaciji te je s vojskom od 350 000 vojnika na početku 18. stoljeća bila najopasniji europski protivnik (Buczynski, 2003: 43 – 44).

Na samom početku stoljeća samoprozvani Kralj Sunce ulazi u sukobe protiv Velike Alijanse koju su činile Engleska, Nizozemska, Španjolska i Habsburška Monarhija. Gubeći u sukobima s njima ljudstvo te neke od najvažnijih bitaka, Luj XIV. ostao je u historiografiji zapamćen po vojnim porazima, stalnom ratovanju te porezima, kao i po svojoj rastrošnosti, netoleranciji i antiprotestantskom djelovanju. Unatoč tome, zasluge Luju XIV. goleme su i vidljive u promicanju kulture, gradnji spomenika, poticanju razvoja gradova te gradnji veličanstvenog Versaillesa, kamo je 1682. premjestio svoje sjedište.

Nakon njegove smrti 1715. na prijestolje je zasjeo njegov unuk, Luj XV. U narodu popularan kralj suočio se tada s katastrofalnom financijskom situacijom koju je prouzročila rastrošna politika njegovog prethodnika. U prvim desetljećima vladavine Francuska je osvojila goleme teritorije u Sjevernoj Americi i stala na stranu pruskog kralja Fridrika II. u Ratu za austrijsko naslijeđe (1740. – 1748.) (Carpentier, Lebrun, 1999: 160 - 179).

3.2. Hrvatska politika u 18. stoljeću

Krajem 17. stoljeća u Trojednoj Kraljevini Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji životni uvjeti bili su izrazito teški, a situaciju je pogoršavala i stalna prisutnost Mlečana te Osmanlija. U isto vrijeme Francuska skreće pozornost na Hrvatsku, čemu je izravan uzrok stalna francuska prisutnost u diplomaciji i političkom životu Hrvatske. Francuska negativna percepcija Hrvatske da se iščitati u nekoliko redaka, a najzanimljiviji je onaj koji govori koliko je težak život seljaka tada bio kroz opis koji nam daje suradnik francuskog konzula u Mlecima: „...Vjerovao sam da ću u Njemačkoj naći nešto drugo, ali sada su druga vremena, zemlje Njegova Carskog Veličanstva su uništene, posvuda vidimo samo bijedu, sirotinja svakodnevno umire od gladi, sve je skupo. Bio sam dva mjeseca u Hrvatskoj gdje sam jeo takav crni kruh kakvog ni najveći siromah u Mlecima ne bi kušao, postao sam tanak ka' šiba...“(Orešković, 2000: 217 – 218)

U Francuskoj Voltaire, koji nikada nije stupio na hrvatsko tlo, ali je o stanju na tom području bio dovoljno obaviješten, u svom članku *Filozofskog rječnika* iz 1764. godine opisuje teško stanje i mukotrpan rad koji je potreban kako bi običan seljak tamo preživio (Vidan, 1995: 55 - 56). I sam je Montesquieu 1728. godine krenuo na putovanje Europom te je, između ostalog, posjetio i Monarhiju, u kojoj je bio dobro primljen. Tako se otisnuo i na trodnevno putovanje do Bratislave i Budimpešte kako bi što bolje upoznao feudalno uređenje zemlje sačuvano u prvotnom obliku s njegovim kmetovima-robovima. Njegov dojam o starom feudalnom sustavu na ovim prostorima, koji je već tada bio u krizi u Francuskoj, može se izvući i iz citata: „Sve su europske zemlje bile nekad kao što je sada Mađarska, i želio sam da vidim običaje naših otaca.“ (Džakula, 1970: 106 – 107) Hrvatska u očima Europe gubi svoju prepoznatljivost te se na nju počinje gledati kao na prošireni dio germanskog svijeta. U raznim konzularnim pretiscima francuskih konzula i njihovih pomoćnika s početka 18. stoljeća zapisani su osobni dojmovi u kojima se govori o surovosti i naravi starosjedilaca. Tako pomoćnik francuskog konzula u Rovinju 1702. opisuje svoje mjesto boravka u Istri, Koper, kao mjesto gdje Bog nikada nije prošao, puno loših putova i odurnog naroda koji se gnuša svega što je francusko (Orešković, 2000: 220 – 221). Kao jedan od mogućih izlaza iz bijede pokazuje se vojnička služba, što sve više Hrvata iskorištava te odlazi ratovati na stranu austrijskog cara, pa tako i u ratove protiv vječnih neprijatelja bečkoga dvora – Francuza (Orešković, 2000: 218). Habsburška je Monarhija tijekom 18. stoljeća imala značajnu ulogu u europskoj politici, boreći se za ostvarenje ciljeva u Zapadnoj Europi. U tu svrhu često bi iskorištavali ljudski potencijal, pa su se tako tijekom Rata za austrijsko nasljeđe istaknule vojne postrojbe Hrvata pod zapovjedništvom baruna Franje Trenka, tzv. Trenkovi panduri, koji su ratovali protiv Francuske i Pruske. Brojne su hrvatske postrojbe branile interese Marije Terezije i u Sedmogodišnjem ratu (1756. – 1763.) protiv Pruske (Kurelac, 2003: 18).

Unatoč tim ratovima, 18. stoljeće u Hrvatskoj bilo je puno mirnije od prethodnih. Hrvati su tada još čvršće bili povezani s vlasti u Beču, a nakon neuspješne opsade grada 1683.

godine Osmanlije su, uz pomoć habsburške vojske potpomognute Mlečanima, pobijeđeni i zauvijek protjerani preko Save i Dunava (Keršovani, 1971: 34). Dvor je tako u 18. stoljeću ojačao utjecaj svoje politike u Hrvatskoj, a Hrvati su uskoro prihvatili Pragmatičku sankciju (1713.) koja je jamčila nedjeljivost i cjelovitost budućeg carstva (Keršovani, 1971: 39). Hrvatsku je politiku na prijelazu u 18. stoljeće obilježila vladavina Leopolda I. (1655. – 1705.), koji je ostavio prijestolje svom najstarijem sinu Josipu I. (1705. – 1711.). Bilo je to vrijeme u kojem su Mađari težili za reformama u duhu ostalih europskim modernih država, međutim volja Beča bila je jača. Karlo III. (1711. – 1740.) naslijedio je Josipa I., a njegovu vladavinu obilježili su ponajviše ratovi protiv Osmanlija, Pragmatička sankcija, kao i uređenje Vojne krajine. Nakon njega na prijestolje dolazi Marija Terezija (1740. – 1780.) (Šišić, 2004: 334 – 355).

Iako se Habsburško Carstvo stoljećima održavalo zahvaljujući uspješnom sklapanju političkih brakova, sudbina dinastije uvelike je ovisila o ratovima u 17. i 18. stoljeću. Potaknuta iskustvom iz Rata za španjolsko naslijeđe (1701. – 1714.), nastala je Pragmatička sankcija, koja ipak nije uspjela spriječiti Rat za austrijsko nasljeđe. Godine 1740., samo osam tjedana nakon smrti Karla VI., uslijedila je okupacija habsburške Šleske koju je vodio pruski vladar Fridrik II. Kraljica Marija Terezija tada je uspjela spasiti svoje kraljevstvo, međutim njegovu modernizaciju nije htjela provesti. Želja za osvetom zbog gubitka Šleske natjerat će ju na savezništvo s Francuskom. Versajskim sporazumom 1759. godine postignut je savez između dotad najvećih europskih neprijatelja. Uskoro je Sedmogodišnji rat pokazao da je to bila kobna odluka, jer je austrijskim porazom od Prusa u bitci kod Rossbacha 1757. poražena i Francuska. Bio je to kraj njezine vojne hegemonije, a uskoro je pretrpjela i velike gubitke u svojim kolonijama. Ubrzo će potom brak Luja XVI. i austrijske princeze Marie-Antoinette 1770. biti kruna pomirbe, ali nikako neće jamčiti daljnji europski mir (Buczynski, 2003: 44).

3.3. Francuska i Hrvatska u jeku Revolucije

Došavši na vlast 1774. godine, Luj XVI. proveo je monetarnu reformu u nadi da će spasiti državnu blagajnu, ali nakon upletanja u američki Rat za nezavisnost (1775. – 1783.) ona će ponovno ostati prazna. U takvim uvjetima, 5. svibnja 1789. okupili su se Generalni staleži koji su predstavljali stari državni poredak što će uskoro pod naletom revolucije prestati postojati (Carpentier, Lebrun, 1999: 179 – 182).

Jedan od uzroka revolucionarnih zbivanja leži i u činjenici da apsolutistički vladari, pa tako i Luj XVI., nikada nisu u potpunosti uspjeli ugušiti otpor političkih čimbenika u državi, pa bi tako kraljevski politički neprijatelj nerijetko postao i sam parlament. Upravo je *Ancien regime* bio vrijeme kada su dva europska vladara osuđena, a zatim i javno pogubljena. Bili su to engleski kralj Karlo I. Stuart 1649. godine, nakon što je pokušao poraziti parlament, te Luj XVI. 1793. godine, kada je pokušao francuskim staležima vratiti političku moć. Tako je stari politički apsolutistički sistem zamijenjen novim – onim revolucionarnim, a Francuska je nastavila izvoziti svoju revolucionarnu političku ideologiju diljem Europe, poguravši kontinent u niz revolucionarnih ratova koji će iz temelja promijeniti njezinu strukturu (Buczynski, 2003: 44 – 45).

U Hrvatskoj je tada Josip II. ukinuo kmetstvo i donio patent o vjerskoj toleranciji, međutim Beč je i učvrstio svoju vlast nesazivanjem Hrvatskog sabora, njegovom likvidacijom i likvidacijom županija te uvođenjem nove administracije i birokracije pod parolom apsolutne monarhije (Šišić, 2004: 334 – 355) (Keršovani, 1971: 39). U takvim okolnostima na prijestolje dolazi Josipov mlađi brat Leopold II. (1790. – 1792.). Racionalist i slobodoumnik, kako je ostao zapamćen, na glasu je bio kao mudar vladar predan radu za dobrobit naroda. Nakon samo dvije godine, 1792. na prijestolje dolazi Franjo II. (1792. – 1835.). Tada je Iz bečkog dvora vođena politika koja je bila u opreci s modernim pravcima i naprednim idejama 18. stoljeća. Pod dojmom Francuske revolucije, kralj je razvio nezadovoljstvo i ogorčenost

prema svakom modernom pravcu europske politike, a upravo su godine do 1815. obilježene njegovom ogorčenošću Revolucijom i ratom s Napoleonom. Tih godina francuske su se čete polagano približavale Beču. U tom ratu Hrvati su sudjelovali kao podanici Franje II., ratujući protiv Francuza.

U to vrijeme na čelu francuske vojske nalazio se Napoleon, koji je Franju prisilio na mir u Campoformiju zbog kojeg dolazi i do pada Mletačke Republike. Međutim, nakon samo dvije godine, 1799. dolazi do novog, drugog sukoba s Francuzima, a uskoro i trećeg 1805., koji je okončan mirom u Požunu (Šišić, 2004: 387- 399).

4. Politički odnosi Hrvatske i Francuske

4.1. Politički odnosi u Dalmaciji i Istri

Politička situacija u Europi i prevlast Francuske nad kontinentom očitovala se i u hrvatskim zemljama. Rat za španjolsko naslijeđe očitovao se i na Jadranu u francusko-austrijskom sukobu te nanio goleme štete Dubrovačkoj Republici, koja je u njemu ostala neutralna (Čosić, Vekarić, 2003: 84). Početkom stoljeća na hrvatskim su obalama bili prisutni brodovi Luja XIV., koji je provodio politiku prisutnosti na Mediteranu kako bi svom unuku, španjolskom kralju Filipu V., anžuvinskom vojvodi, pomogao obraniti se od ambicija cara Leopolda I. i očuvati španjolsku kraljevsku baštinu (Orešković, 2000: 238 – 239). Dolazak Burbonaca na španjolsko i napuljsko prijestolje primorao je Dubrovčane da se priklone Luju XIV. Godine 1705. on je optužio Dubrovčane za suradnju s Habsburgovcima i kanio zaplijeniti dubrovačke brodove i imovinu, no nakon diplomatskih pregovora to nikada nije učinjeno. Kraj rata nagovijestio je slabljenje Republike, koja je tijekom cijelog tog razdoblja bila vezana za Burbonce (Čosić, Vekarić, 2003: 84). Godine 1713., kada je završio Rat za

španjolsko naslijeđe, Hrvatska više nije bila područje od strateškog interesa za Francusku (Orešković, 2000: 295).

Uskoro će, u drugoj četvrtini 18. stoljeća, Francuzi doći pod povećalo Dubrovčana te će Beč i Pariz postati središta dubrovačke diplomatske aktivnosti. Ondje će oni stvoriti svoje diplomatske mreže te će Republika od europskih velesila biti priznata kao suvremena država s čvrstim međunarodnim položajem (Čosić, Vekarić, 2003: 85). Tijekom 18. stoljeća Dubrovnik je postao i centar austrijske špijunaže te je i to jedan od razloga zbog kojih počinje njegovo okretanje prema Beču i Parizu. Tijekom Rata za španjolsko naslijeđe postao je jedno od središta austrijske diplomacije, a dolaskom Burbonaca na napuljsko prijestolje još se više približava Habsburgovcima. (Vrandečić, Bertoš, 2007: 63)

Dubrovnik je rijetko kada imao problema i zapreka u svom pomorskom razvitku, međutim, ubrzo mu se ponovno počela suprotstavljati Francuska. Sredinom 18. stoljeća počelo je obnavljanje dubrovačke pomorske trgovine te su francusko Ministarstvo financija i Trgovačka komora u Marseilleu potkraj 50-ih godina tražili da vlada suzbije dubrovačke aktivnosti i stvori trgovačke kolonije za Balkan i Jadran u Dubrovniku. Tada počinje dvadesetogodišnja borba koja je teško gospodarski i politički naštetila Dubrovčanima. Tako je slaba Republika , bez ičije potpore, 1776. godine podlegla francuskim interesima i sklopila štetan trgovački ugovor koji je Francuzima dao pravo na izvoz drva iz Dubrovnika bez carina, sudsku jurisdikciju njezinim konzulima u gradu i pravo na režim „najpovlaštenije nacije“, dok su „Nizozemci Mediterana“, kako Trgovačka komora u Marseilleu naziva Dubrovčane, za to dobili samo izjavu da mogu slobodno trgovati u Francuskoj i njezinim kolonijama (Enciklopedija, 1984: 641).

Iako sada privrženija Francuskoj, Dubrovačka je Republika stabilizirala odnose i s drugim europskim silama, a političke će prilike do sloma Mletačke Republike biti relativno

povoljne te će neutralnost Republike na Sredozemlju tijekom prve faze revolucionarnih ratova dovesti do bržeg razvitka pomorstva (Čosić, Vekarić, 2003: 86).

U revolucionarno vrijeme, Francuska je 1792. objavila rat Monarhiji te su mnogi Hrvati bili prisiljeni ratovati na strani Monarhije pod vodstvom Josipa Vukasovića koji se suprotstavio Napoleonu. Međutim, napredovanjem Francuza sklopljen je već spomenuti mir u Campoformiju (1797.), kojim je Napoleonu prepuštena Lombardija, a Austrija je dobila Istru, Dalmaciju, Kvarnersko otočje te Boku kotorsku, dok je padom Mletačke Republike dokinuta njezina vlastu u Primorju (Kurelac, 2003: 26). Tako je pad Mletačke Republike doveo do političkih nemira u Dalmaciji. Nakon nemira i buna u Splitu, Trogiru, Šibeniku i Makarskoj, Dalmacija je tražila ujedinjenje s Hrvatskom. U borbi za te ciljeve istakao se franjevac Andrija Dorotić nakon svog proglasa *Narode Slavni*. Budući da se Beč izrazito protivio sjedinjenju, i u nadi da će se nemiri smiriti, za carskog generala imenovan je Mato Rukavina, koji je s oduševljenjem dočekan u Dalmaciji. Nakon okupacije Dalmacije, Rukavina je postavljen na mjesto upravitelja za vojničke poslove, dok je za carskog komesara imenovan grof Raimund Thurn, s uputama da se suprotstavi mogućem ujedinjenju (Kurelac, 2003: 26).

Nakon što je Dalmacija Mirom u Campoformiju pripala Monarhiji, na Požunskom je saboru 1802. prihvaćen zahtjev hrvatskih poslanika da se od vladara traži ujedinjenje Dalmacije s Hrvatskom, no bečki je dvor to odbio. Godine 1805., nakon bitke kod Austerlitza (2. prosinca 1805.) i poraza austro-ruske vojske, Austrija je bila prisiljena mirom u Požunu predati cijelu Dalmaciju Francuskoj. Francuska je vojska pod zapovjedništvom generala Molitora zauzela Dalmaciju. Tim je činom uspostavljena francuska vlast u Dalmaciji i Istri te su one postale dio Kraljevine Italije. Vojna uprava povjerena je generalu Augustu Mormontu, a civilna Mlečaninu Vicenzu Dandolu, koji je postavljen za generalnog providura Dalamcije. Istra je postala zasebna prefektura sa sjedištem u Kopru. Godinu dana kasnije, 1806. godine, Francuzi su okupirali Dubrovačku Republiku, koja je formalno ukinuta nakon dvije godine

(Kurelac, 2003: 26 – 27). Od tada, cijelo razdoblje francuske vladavine u Dalmaciji od 1806. do 1809. obilježeno je gospodarskim i kulturnim napretkom. Napredovala je trgovina, otvorene su trgovačke komore, u Zadru počinje izlaziti i *Kraglski Dalmatin*, prve novine na hrvatskom jeziku, a uskoro se i osnivaju liceji i gimnazije (Kurelac, 2003: 27).

4.2. Politički odnosi u Slavoniji i unutrašnjosti Hrvatske

Tijekom 17. i 18. stoljeća vanjskopolitička situacija u Hrvatskoj potpuno se izmijenila. Nakon što je u 17. stoljeću bila pod izravnim utjecajem Osmanskog Carstva, u Hrvatskoj u 18. stoljeću on bitno slabi. Za to vrijeme jačaju apsolutističke i centralističke težnje vladara, a hrvatski velikaši svim načinima pokušavaju smanjiti taj pritisak. Međutim, nakon slamanja otpora velikaša 1671. godine, na čelu sa Zrinskim i Frankopanima, u 18. stoljeću izgubljene su sve nade za mogućnost otpora bečkom dvoru. U to vrijeme i ugarski staleži nastoje politički, administrativno i kulturno podrediti Hrvatsku Ugarskoj. Ti sukobi kulminirat će u 19. stoljeću, dijelom zahvaljujući i Francuskoj revoluciji koja će u Europi iznjedriti novu političku i vojnu scenu, a ostavit će značajne tragove i u hrvatskoj povijesti 18. i 19. stoljeća. Te su nove ideje Revolucije, pojavivši se 1790-ih godina, naišle na žestok otpor vlasti i cara u Beču, međutim Napoleonovi vojni uspjesi donijeli su ih u Hrvatsku, Dalmaciju i Istru. Tako su najvažniji događaji svakako bili dokinuće Mletačke Republike i Dubrovačke Republike, a u velikoj će mjeri upravo oni utjecati i na Slavoniju, u kojoj se tada počinje osjećati još veći utjecaj Francuza i njihovih ideja. Tada je velik dio hrvatskog teritorija došao pod izravan utjecaj vlasti u Francuskoj, te njihovih administrativnih i vojnih upravitelja i zapovjednika. Uz to što su utjecali na gospodarski napredak, zaustavili su proces nacionalnog zbližavanja hrvatskog naroda koji je započeo u 18. stoljeću (Kurelac, 2003: 27 – 28).

Početkom 18. stoljeća u unutrašnjosti, Hrvatska i Mađarska bile su žarište otpora protiv Beča, a taj su otpor u velikoj mjeri podupirali Francuzi. Jedan od vođa pobunjenika bio

je Franjo Rakoczy, unuk Petra Zrinskog, kojemu se suprotstavljao Marko Mesić, junak iz vremena ponovnog osvajanja Like i Krbave 1689. godine, koji poziva na odanost Leopoldu I. (Orešković, 2000: 261 – 264). Nakon Rakoczyjevih neuspjelih protuhabsburških urota, i Francuska je 1706. prestala pokazivati zainteresiranost za daljnju potporu te odustala od svakog uplitanja u pobune protiv Cara (Orešković, 2000: 293). Godine 1707. Franjo Rakoczy imenovan je princem Transilvanije od strane Luja XIV. Uskoro je proglasio nezavisnost Mađarske, ali je nakon toga pretrpio težak vojni poraz. Nakon što se prvotno sklonio u Tursku, 1713. godine dolazi u Versailles na dvor Luja XIV. Bilješke iz tog vremena govore da Rakoczy nije odustao od ideala svog djeda te da na francuskom dvoru sjećanje na te događaje i dalje živi, a poštovanje prema princu nenarušeno je unatoč razočaravajućem ishodu borbe (Orešković, 2000: 297).

Hrvati iz Vojne krajine tek 1793. godine odlaze na ratišta protiv Francuske. U Hrvatskoj se odjeci Revolucije osjećaju tek kada Napoleon sa svojom vojskom napada te krajeve. Samu bit ideja Revolucije hrvatski je narod osjetio u jeku reformi jozefinizma, ali ih nikako nije prihvatio. Iako se ideje Revolucije i jozefinizma razlikuju po političkom obliku, po svom su društvenom sadržaju slične. Oboje imaju za cilj smanjenje razlika među društvenim klasama kako bi one bile iste i u političkim i gospodarskim pravima, i u dužnostima prema državi. Dok jozefinizam moć daje vladaru, a ne skupini istomišljenika, oboje se zalažu za ukidanje povijesnih pokrajina te stvaranje departmana (Horvat, 1980: 85). Ideje revolucije u Slavoniji i unutrašnjosti Hrvatske gotovo nitko nije prihvatio, prvenstveno jer je nositelj tih ideja građanstvo, kojeg u Hrvatskoj zapravo nema, te gradovi na tim prostorima nemaju posebnu važnost (Horvat, 1980: 87).

Francuske revolucionarne ideje tek su se 1794. osjećale u ugarsko-hrvatskom dijelu Monarhije; u to vrijeme objavljena je i anonimna pjesma koja hvali ideje revolucije napadajući pri tome plemstvo i svećenstvo (Kurelac, 2003: 26). Upravo su se te ideje u

Hrvatskoj i Ugarskoj najviše pojavljivale u krugu opata Ignjata Martinovića, utemeljitelja Društva reformatora i Društva slobode i jednakosti. Uskoro se počinje javljati i promicanje revolucije među seljaštvom. Do Hrvatske je dopro glas o navodnoj slobodi i ukinuću kmetstva. Počinju se tiskati i leci u kojima se žestoko kritizira plemstvo. Iz tog se da zaključiti kako su autori letaka dobro poznavali prilike u Hrvatskoj, jer se ne obraćaju građanstvu koje je i tako malobrojno. Međutim, uskoro je širenje ideja revolucije dovelo do smaknuća Martinovićeva jakobinskog kruga u Ugarskoj 1795. godine, a dvorski su ih krugovi nastojali povezati i sa zagrebačkim biskupom Maksimilijanom Vrhovcem, koji je bio gorljiv pobornik jozefinizma (Horvat, 1980: 87). U tim krugovima kretao se i Josip Kralj, koji je isto tako bio osumnjičen za sudjelovanje u Martinovićevoj zavjeri. On je uskoro izvršio samoubojstvo, čime je onemogućeno proširivanje istrage i na područje Hrvatske. Godinu dana kasnije pogubljen je i Siegfried Thaufferer, koji je formirao Hrvatsku legiju što je na talijanskom bojištu ratovala protiv Austrijanaca, a sam je sudjelovao i u širenju jakobinskih ideja u Hrvatskoj (Novak, 2013: 475).

5. Prosvjetiteljstvo i ideje Francuske revolucije u hrvatskim zemljama

5.1. Početci prosvjetiteljstva u Francuskoj

Pokreti nastali u Francuskoj u 18. stoljeću nisu se širili samo političkim putovima i djelovanjem, već se i umjetnošću i kulturom nastojalo obrazovati narod o novim idejama koje su se tada širile Europom. Prosvjetiteljstvo je tako bilo jedan od glavnih kulturnih pokreta 17. i 18. stoljeća. Jedno od žarište njegova razvoja bila je Francuska, čije su ideje dopirale do mnogih zemalja i krajeva Europe pa tako i do onih hrvatskih (Carpentier, Lebrun, 1999: 164).

Prosvjetiteljstvo je prije svega naziv za europsku povijest kraja 17. i 18. stoljeća. Duh te filozofije počeo se širiti iz Engleske, gdje se na osnovama filozofijskog empirizma Bacona,

Lockea i Humea počeo razvijati pokret „slobodnih mislioca“. On se temeljio na idejama o samostalnosti i slobodi čovjeka i njegova razuma te oštro kritizirao religiju, vjeru u Boga i crkvene institucije. Potom se počeo širiti i u Francuskoj, gdje nalazi uporište u idejama Descaresa i Spinoze, kao i u mislima francuskih „Enciklopedista“, nakon čega vrhunac doživljava u Francuskoj revoluciji, kojom se duh prosvjetiteljstva dalje širi Njemačkom i ostatkom Europe (Barbarić, 2003: 70). Francuzi tijekom ta dva stoljeća imaju vodeću ulogu u razvoju znanosti, umjetnosti i filozofije na europskom kopnu. Jednim od utemeljitelja ideja znanosti danas se smatra Renea Descartesa, a mnogi su vladari misli francuskih filozofa pretočili u svoje političke ideje i ambicije. Tako je Montesque odigrao značajnu ulogu svojim djelom *Duh zakona*, u kojem je podijelio vlast u monarhiji na izvršnu, zakonodavnu i sudsku. Voltaire je doprinio idejama o vjerskoj toleranciji, dok je Jean-Jacques Rousseau progovarao o idealnoj državi gdje bi vlast imao narod, a svakom pojedincu bila bi zajamčena njegova prirodna prava. Postojanje Boga kod većine filozofa nije upitno, ali potpuno odriču vrijednost Crkvi njezine dogme. Upravo će iz njihovih ideja nastati i moderne političke ideje, načela i dogme. Oni počinju zagovarati državu čija bi vlast bila podijeljena na izvršnu, sudsku i upravnu i u kojoj bi se poštovale individualna sloboda, sloboda misli i izražavanja. Međutim, dok jedni zagovaraju privatno vlasništvo, drugi progovaraju protiv nejednakosti i privatnog vlasništva. Jedno od temeljnih vrijednosti kojima su Francuzi oblikovali društvo jest i Enciklopedija, koju počinju objavljivati 1751. godine. Upravo su njezini priređivači, Diderot i d'Alembert, saželi sva znanja tog vremena s raznih područja znanosti i umjetnosti. Tako su širili svoje ideje napretka, jednakosti i slobode koje su se salonima, novinama, akademijama i masonskim ložama širile Europom (Carpentier, Lebrun, 1999: 164 – 170).

5.2. Prosvjetiteljstvo u Hrvatskoj

Kao i kod većine naroda Europe, duhovni i kulturni kozmopolitizam te ideje enciklopedizma koje su se javile u Francuskoj bitno su odredile specifičnost i ideje hrvatskih filozofa u 18. stoljeću. Kod većine se javlja otvorenost za nove ideje i strujanja koja se u Europi pokreću u 18. stoljeću, a to su jednim dijelom ideje društveno-kritičkog i materijalističkog francuskog prosvjetiteljstva (Schiffler, 2003: 327).

Budući da se prosvjetiteljske ideje u Europi manifestiraju na različite načine, moguće je govoriti i o nacionalnim varijantama prosvjetiteljstva. Tako se prosvjetiteljstvo u Hrvatskoj razlikuje od onog francuskog. Stoga hrvatsko prosvjetiteljstvo možemo označiti kao prilično konzervativno i prožeto kršćanskom ideologijom, pa u njemu pojave poput deizma, ateizma i masonstva ne igraju bitnu ulogu, a zbog nepostojanja moderne građanske klase imuno je i na revolucionarne ideje. Ipak, u 18. stoljeću mogu se pronaći pojedinačni simpatizeri Revolucije, no to ne mijenja bitno predodžbu o konzervativnosti hrvatske književnosti i kulture tog razdoblja (Dukić, 2003: 145 – 146). Ipak, hrvatski filozofi šire nove slobodoumne ideje koje su se u 18. stoljeću pojavile u Europi, posebice ideje francuskih prosvjetitelja i enciklopedista. Dok mnoge od njih nailaze na odobrenje i prihvaćanje, neka su djela poput Helvetiusovih ili Rousseauovih zabranjena ili cenzurirana (Schiffler, 2004: 296 – 297).

Kako je ranije spomenuto, početkom 18. stoljeća okončana je potpuna mletačka kontrola Jadranskog mora. U svibnju 1702. godine francuska je flota ušla u Jadran u jeku Rata za španjolsko naslijeđe protiv Habsburgovaca, što je dovelo do kraja mletačkog razmetanja Jadranom i ograničavanja uplovljavanja stranih brodova u to more. Za vrijeme tih događanja dalmatinsko je pučanstvo bilo izloženo novim europskim intelektualnim kretanjima (Vrandečić, Bertoš, 2007: 68 – 71). Međutim, u Dubrovnik i Dalmaciju prosvjetiteljske ideje dolaze tek u posljednjoj trećini 18. stoljeća i to ponajprije zbog povezanosti naroda s katoličanstvom, oblika vladavine koji nije dopuštao širenje modernih svjetonazora te jezične

nepovezanosti. Tada se, iako je tijekom 18. stoljeća bilo podijeljeno na frankofile, austrofile i rusofile, dubrovačko plemstvo najviše opredijelilo za nove europske procese (Vrandečić, Bertoš, 2007: 63). Dolaskom Francuza na Jadran, europska je javnost počela otkrivati Dalmaciju koja je bila pod sve većim utjecajem prosvjetiteljskih ideja. Dalmatinsko se građanstvo počinje kulturno obrazovati, izvode se predstave, mnogi stranci pišu putopise o Dalmaciji, a izvan Monarhije zanimanje za nju postaje sve veće. Vrhunac zanimanja za to područje dostignut je 1774. godine, kada je Alberto Fortis objavio svoj *Viaggio in Dalmatia* koji se preko francuskog, njemačkog i engleskog prijevoda širi Europom (Vrandečić, Bertoš, 2007: 71). Osim što je vrijedan putopisni izvor, u djelu se nalazi i narodna pjesma *Hasanaginica* koja je inspirirala i mnoge francuske književnike. Među prevodiocima djela hrvatskih književnika svakako je važno spomenuti i Antuna Sorkočevića koji je preveo jedan odlomak Gundulićeva *Osmana* na francuski (Novak, 2013: 478).

Hrvatska filozofija 18. stoljeća ogled je ponajviše francuskih prosvjetiteljskih ideja. Filozofija progovara i ogledalo je nauka, ideje i kulture tog doba. Filozofi progovaraju o duhovnosti i misli te su dobro upoznati s francuskim strujama mišljenja, pa tako kritički tumače i reagiraju na njih (Schiffler, 2004: 302 – 303). Upravo su golem kulturni i duhovni utjecaj francuskog prosvjetiteljstva te ideje enciklopedizma i revolucije činitelji koji će uvelike utjecati i na oblikovanje društva u hrvatskim zemljama u vremenu Narodnog preporoda i tijekom cijelog 19. stoljeća. To je vidljivo i u djelima hrvatskih autora poput A. Baričevića, M. A. Reljkovića, A. Kanižlića, A. Kačića Miošića, J. Bajamontija, F. Galovca i I. Stratikoa. Iz njihovih osvrta, mišljenja i uvjerenja ukazuju se ideje prihvaćanja novih filozofskih i političkih struja koje dolaze iz Francuske, ali i osuda i kritika „bezbožnog“ racionalizma i empirizma (Schiffler, 2004: 347 – 348). Upravo će prosvjetiteljske ideje zasnovane na toleranciji, liberalizmu, slobodi pojedinca i njegovom prirodnom pravu biti nositelji kulturnog, jezičnog, filozofskog, vjerskog i ekonomskog razvoja. Te će ideje započeti novo viđenje svijeta i pokrenuti ostvarenje istih (Schiffler, 2004: 361).

Uskoro počinje jačati i svijest o zaostalosti Dalmacije u odnosu prema zemljama prosvijećenog apsolutizma, a javlja se i politički pluralizam. Sve to stvorilo je nepovoljnu političku situaciju te se počinju zabranjivati knjige koje govore o monarhističkim pretenzijama na Dalmaciju. Javljaju se i pisci koji svojim djelima osvještavaju narod protiv stranih političkih utjecaja u Dalmaciji.

Godine 1756. franjevac Andrija Kačić Miošić izdaje svoj *Razgovor Ugodni Naroda Slovinskog* u kojemu daje prikaz duhovne svijesti naroda te nastoji povijesno osnažiti njegovu poziciju u odnosu na mletačku upravu u Dalmaciji. Uz to što se Kačić služio baroknim alegorijama koje je prosvjetiteljska Europa tada napuštala, on na prvo mjesto stavlja i ističe narodne vođe i lokalne borce u turskim ratovima spram generala i providura drugih mu suvremenika. Time Kačić progovara o novom državnom plemstvu koje se istaknulo u ratovima, a sada se opiralo modernizaciji i zalagalo za očuvanje stečenih plemićkih pozicija (Vrandečić, Bertoš, 2007: 72).

Jedan od najpoznatijih prosvjetitelja je i Matija Antun Reljković koji se smatra nositeljem znanja i duhovnog nauka 18. stoljeća. Aludirajući na filozofe kao mudrace, on ih smatra vođama naroda, izražavajući pritom upravo filozofsku nacionalističku misao 18. stoljeća (Schiffler, 2004: 298). Reljković u svom djelu *Satir iliti divji čovik* razvija svoju misao o slavonskom kulturnom identitetu uz slavljenje habsburške vlasti (Dukić, 2003: 492). Taj ep pripada pučko-prosvjetiteljskom tipu i pisan je jednostavnim stilom kako bi bio što bliži neobrazovanom čitatelju. Reljković opisuje prirodne ljepote, te slavonsku zemlju i seljake kao gospodarski zapuštene i zaostale, govoreći kako upravo oni trebaju biti stup društva. Ep se temelji na prosvjetiteljskim idejama koje su iz Francuske stigle u Njemačku, odnosno na fiziokratskim načelima koja su poljoprivredu držala glavnim izvorom gospodarskog napretka. Upravo Reljković govori seljaku kako da poradi na svojem napretku

te mu nudi savjete za obnovu i razvoj zemlje koji su u duhu gospodarskih reformi Zapadne Europe (Fališevac, 2003: 508).

Oba djela temelje se na pučko-prosvjetiteljskom tipu naracije namijenjene svim slojevima društva, a odigrali su veliku ulogu i u demokratizaciji kulture te uključivanju svih slojeva u čitalačku publiku. Upravo je tim djelima stvoren novi model pučko-prosvjetiteljskog epa koji se ne oslanja na zapadnoeuropsku epiku (Fališevac, 2003: 508).

Dok se u Dubrovnika razvijalo kazalište i gluma, a Molier se mnogo prevodio, narod je u Sjevernoj Hrvatskoj živio samotničkim, ladanjskim životom s knjigom u ruci i bijeg tražio u svojim bibliotekama, pripremajući tako hrvatski narodni preporod (Vidan, 1995: 63). Dubrovnik, Dalmacija i Hrvatska nisu ništa manje zaostajali u nabavci francuskih klasika izdavanih tijekom 18. stoljeća. Iako se nisu sve prihvaćale jednakomjerno na tim područjima, prema popisu privatnih biblioteka na njihovim su policama bile knjige Molierea, La Bruyerea, Bossueta i Feneleona. Od modernijih autora nezaobilazni su bili Voltaire, Rousseau, opat Raynal i markiz d'Aargensa. Uz te antiklerikalne i kontroverzne autore, nalaze se tu još uvijek i pisci koji protiv njih pišu i govore u Francuskoj, a čiji je utjecaj vidljiviji u selima i manjim gradovima, u kojima je utjecaj Katoličke crkve ostao još uvijek nepromijenjen (Vidan, 1995: 64 – 65).

Dalmatinsko je prosvjetiteljstvo nastalo prije svega pod utjecajem europskih ideja, ali svoju je snagu crpilo iz lokane krize tradicionalnog sustava i njegovih predstavnika poput providura, plemićkih vijeća, kneževih kancelarija i pučkih predstavništva. U Dalmaciji se javlja panslavizam franjevaca Filipa Grabovca i Andrije Dorotića, koji ne kriju svoje hrvatsko usmjerenje, a uzdajući se u ideje racionalizma i kozmopolitima lokalni su prosvjetitelji poput Julja Bajamontija, Ivana Banovca, Andrije Borellija i Ivana Garagnina nastojali bar duhovno ujediniti pokrajine. Tako su oni nastojali zemljake ohrabriti za napuštanje starih običaja i

pokazati im slobodni ljudski duh i ideje koje se u to vrijeme šire Europom (Vrandečić, Bertoš, 2007: 72 – 73).

Beč i Budimpešta upravo su na taj francuski utjecaj koji je dopirao sa Zapada gledali sa strahom i prijezirom bojeći se mogućih društeno-političkih promjena. U Hrvatskoj se tada pojavljuju legalna ili polulegalna djela velikih francuskih filozofa poput Voltairove *Djevice Orleanske (La Pucelle)* koju je 1763. godine u grad prokrijumčario francuski konzul La Maire, a mladež ju je diljem Europe naizust učila. Opasnost je elita nalazila u Voltairovim opisima galantnog života bez obaveza, koji bi u ljudima mogao razviti svijest o slobodi i potaknuti ih na kritičko mišljenje. Bile su to ideje koje su mogle dovesti tadašnji poredak u opasnost. Nositelji tih ideja o opasnostima koje se šire sa Zapada bili su kler i vladajuća struktura, a širile su se u narodu koji će vrlo lako na poticaj elita u Francuzima prepoznavati neprijatelja (Vidan, 1995:56).

Međutim, intelektualce ništa nije spriječilo u čitanju, prevođenju i proučavanju djela francuskih filozofa. Tako Julije Bajamonti sam prevodi Rousseaua i Voltairea te se zainteresirao i za Voltaireove *Osnove Newtonove filozofije na dohvat svima*, iz kojih izdvaja svoje izvatke s namjerom da se jednom okuša u sastavljanju enciklopedijskog rječnika, no do ostvarenja te ideje nikada nije došlo (Vidan, 2003: 87) (Schiffler, 2004: 358). O velikom utjecaju i otvorenosti te zanimanju za francuske prosvjetitelje govori i činjenica da je Frane Sorkočević preveo na talijanski Montesquieuov *De l'Esprit des lois* iz 1748. godine, koji se bavi zakonodavstvom i pravom (Schiffler, 2004: 358 – 359). Sorkočević ima i širok interes za sve discipline ljudskog znanja i prevodi djela o idejama društvene jednakosti i napretka znanosti, čime je ostavio neizbrisiv trag u hrvatskoj bibliografiji, historiografiji i enciklopedistici (Schiffler, 2003: 336).

Dubrovčanin Ruđer Josip Bošković koji je, između ostalog, član i francuske i engleske znanstvene akademije, predstavio je novi sustav prirodne filozofije koji je doživio velik odjek

u čitavoj Europi. On upozorava i kritizira duhovnu situaciju u Europi te u svom djelu *Theoria philosophie naturalis* govori o potkapanju vjere u Europi u „stoljeću prosvjetiteljstva“ (Schiffler, 2003: 329). Time Ruđer Bošković izražava svoje nezadovoljstvo i neslaganje s Voltaireom, s kojim se ponekad i dopisivao, te Rousseauom, proglašavajući ih skandaloznim i štetnim za vjeru (Schiffler, 2004: 296 – 297) (Novak, 2013: 474).

Ivan Dominik Stratiko prevodi s francuskog popularni medicinski priručnik u svrhu obrazovanja naroda S. A. Tissota, kao i enciklopedijsko djelo Rayanala (Vidan, 2003: 88) (Schiffler, 2004: 358). U svojim pak djelima daje kritiku znanja i mišljenja, izražavajući zabrinutost za filozofiju te sumnju u ideje koje šire njegovi suvremenici, navodeći opasnosti tog vremena kao što su despotizam, monarhija i apsolutizam (Schiffler, 2004: 351-354). Jedno od najpoznatijih djela tog vremena su i *Bilješke* Ivala Lovrića iz Sinja, za koje je Mate Zorić rekao da su „najljepše djelo dalmatinskog prosvjetiteljstva“, a doživjele su prijevode na francuski, njemački i engleski te pobudile veliko zanimanje Europe za taj dio Starog Kontinenta. On je od strane intelektualaca, primjerice Fortisa, ali i klera, napadan kao nadobudni mladić koji ne zna dobro niti talijanski, a za uzore uzima Rousseaua, Hobbesa, Helvetiusa i Volatirea. Zanimljive su i njegove *Primjedbe*, koje se smatraju svijetlim primjerom hrvatskog prosvjetiteljstva (Vidan, 2003: 91 – 93).

Iz navedenog se vidi da domaći filozofi prate što se događa u udaljenim krajevima Europe i Francuske u kojima mnogi o njih i djeluju, a koji će uvelike utjecati na njihove reformatorske ideje (A. Dorotić). Zapadnoeuropski utjecaj vidljiv je i u djelima Ivan Kreljanović, frankofila i obožavatelja Napoleona i Francuske revolucije, čiju su tragediju *Orazio* postavljali čak i u Veneciji. Napisao je i komediju u kojoj hvali Francuze te istovremeno ismijava pad Venecije, a opisan je kao posljednji hrvatski književnik koji nije zaboravio da je bio zaražen virusom prosvjetiteljstva (Novak, 2003: 139 – 141).

U 18. stoljeću javljaju se i problemi obrazovanosti naroda, jezika, ali i bojazan da će se francuski jezik proširiti diljem europskog kontinenta. Već je dubrovački pjesnik i isusovac Ignja Đurđević 1721. godine ustvrdio da je francuski počeo biti dominantan jezik, istiskujući pritom latinski i talijanski, a time i sve značajke dotadašnje europske tradicije (Vidan, 1995:57). Stoga je prosvjetiteljstvo u Dubrovniku u 18. stoljeću donijelo slab interes za „ilirski jezik“, i to u trenutku kada je hrvatski jezik dobio svoju gramatiku i rječnike. Na samom početku stoljeća Ignjat Đurđević skupljao je jezično bogatstvo Slavena i njegovao jezik, međutim uskoro dubrovački latinisti poput Benedikta Stay-Stojkovića, Rajmunda Kunića, Brna Zamanja i Đure Ferića dolaze u dodir s novim francuskim i europskim svjetonazorom u sklopu prosvjetiteljstva te ga upoznaju s narodnom tradicijom (Vrandečić, Bertoš, 2007:62 – 63). Ferić je isto tako jedan od onih koji progovaraju o slobodi i duhovnoj i intelektualnoj nezavisnosti. Zalaže se za slobodu pojedinca, morala te slobodu izbora (Schiffler, 2004: 298). Sam kraj 18. stoljeća vrijeme je djelovanja leksikografa Joakima Stullija i Francesca Marije Apendijnija, koji su hrvatsku jezičnu baštinu prenijeli Francuzima (Vrandečić, Bertoš, 2007:62 – 63).

Velik je broj stranaca koji u 18. stoljeću borave u Parizu te posežu za francuskim knjigama vraćajući se kući bogatiji i umniji. Tako poslanik Napuljske Kraljevine u Parizu, markiz Caraccioli, 1777. godine opisuje promjene koje se događaju u Europi te način na koji se provodi francizacija pomoću tiska. On u jednoj od svojih rasprava na sarkastičan način progovara o Hrvatu Orgonu koji dolazi iz dubina Hrvatske i, iako do tada nije pročitao niti jednu stranicu, ostaje pod utjecajem pariškog zraka te postaje obuzet brošurama bez kojih više ne može živjeti, a kad se bude vratio u društvo, neće više biti ni pod čijim utjecajem, već će biti čovjek zanimljiv u društvu koji je na korist svima i samome sebi naglašavajući pritom kako je to sve zbog toga što se družio s Francuzima i počeo cijeniti njihova djela (Vidan, 1995:58).

To i nije neobično, jer su Hrvati stoljećima odlazili u Francusku, u Pariz na školovanje i stjecanje znanja i vještina koje će obilježiti ne samo njih već i hrvatsku kulturu, umjetnost i znanost. Nisu samo Hrvati odlazili u daleke francuske krajeve, već bi se i Francuzi odvažili na daleka putovanja Europom, pritom bilježeći svoja zapažanje u obliku dnevnika ili putopisa. Narodu Zapadne Europe pomagali su shvatiti i otkriti sve pojedinosti nepoznatih krajeva njima tada dalekog istoka (Vidan, 1995:53-54). Markiz Caraccioli naglašava da je Hrvat došao iz dubine Hrvatske, nepoznate, pune takvih neobrazovanih ljudi koji su se zaslugom Francuza prometnuli u društvena i uglađena bića. Međutim postoji raskorak u njegovom viđenju Hrvatske i stvarnosti 18. stoljeća. On zanemaruje činjenicu da su se već tada u Hrvatskoj gradile građevine, kurije i dvorci po uzoru na one francuske, a sve više knjiga i novih ideja pritjecalo je od novog prosvjetiteljskog nauka (Vidan, 1995: 58-60).

Iako teritorijalno mala, Dubrovačka je Republika bila važan faktor u izgradnji druženih i kulturnih mreža s cijelom Europom, pa tako i Francuskom. Dubrovnik je bio jedan od isporučitelja nadarenih individualaca iz raznih područja znanosti i umjetnosti bogatim središtima čime su zasigurno svi profitirali (Vidan, 1995: 60). Upravo tako događaju se promjene, susreti i razmjena novih ideja i prihvaćanja novih ličnosti, te se pokreće dinamika intelektualnog razvoja pojedinca i njegove sredine. Tako je Pariz s velikom otvorenošću primio hrvatske umove poput Anselma Bandurija, bizantologa i numizmatičara iz Dubrovnika koji je Hrvatskoj podario djela koja uključuju izvore važne za povijest Hrvata. Između ostalog, postao je i član pariške *Academie des Inscriptions et des Belles-Lettres*, a uskoro se i priklonio dvorskome krugu vojvotkinje od Orleansa, majke regenta Filipa II. Orleanskog. U Francuskoj je boravio i Stjepan Zanović, inače Budvanin, koji se susretao s Volatireom, D'Alambertom i Rousseauom, a na svojim je putovanjima stekao široku naobrazbu što je utjecalo na njegov književni opus i kulturne spoznaje. Osim tih odlijeva mozgova iz područja znanosti i umjetnosti, Dubrovnik je nabavljao i čitao francuske, većinom zabranjene knjige te

prerađivao velik broj Molierovih komedija. Tako je postao središte multikulturalnosti te je živio u skladu s drugim kulturnim središtima Europe (Vidan, 1995: 62) (Novak, 2013: 474).

U Dalmaciji su se nalazile i isusovačke škole koje tada prenose moderna znanja, no njihovim ukidanjem 1773. trebalo je to nadoknaditi drugim oblicima širenja znanja. Za gospodarski napredak u duhu fiziokratizma trebalo je prevesti i priručnike za poljoprivrednike, no zbog nerazvijenog nacionalnog jezika oni ostaju i dalje pisani na talijanskom i francuskom (Vidan, 2003: 81). Međutim, uskoro je osnovana Kraljevska akademija znanosti (*Regia Academia Scientiarum*), otvoreno je Sveučilište u Zagrebu, a Narodni preporod preuzeo je ideje prosvjetiteljstva i Revolucije kao svoje političke ciljeve radi širenja hrvatske nacionalne svijesti (Schiffler, 2004: 361). Uskoro će gospodarska društva, poljodjelske škole i gospodarsko-literarne akademije (Gospodarsko društvo i Akademija u Splitu, Zadru te Domoljubno društvo u Dubrovniku) u drugoj polovici stoljeća postati žarišta u kojima se prenose reformatorske ideje u duhu prosvjetiteljstva, a ideja fiziokratizma o općem dobru naroda doživjeti će procvat 1767. te od 1793. do 1794. godine (Vidan, 2003: 82).

U 18. stoljeću u Dalmaciju su stizale ideje temeljene na fiziokratskoj koncepciji organizacije gospodarstva po kojoj je napredak ovisan o proizvodnji, te je ta ideja bila sve više zanimljiva dalmatinskim gospodarstvenicima. Nakon što je u Splitu 1767. godine nastala prva akademija koja je nastojala potaknuti ribarstvo i druge gospodarske grane, u njezinu je radu najaktivniji bio Julije Bajamonti. Akademija je prestala djelovati potkraj francuske vladavine u Dalmaciji, iako se očekivalo da će fiziokratska ideja koja potječe iz Francuske dati novi polet njezinom radu. U radu akademije isticao se i Andrija Borelli, a u francuskom razdoblju vladavine Dalmacijom i Vicko Dandolo (Kolar, 2003: 163). Fiziokratske ideje šire se i u Dubrovačkoj Republici, prvenstveno preko Domoljubnog društva u kojem djeluju Đuro

Ferić i Tomo Basiljević koji su uvelike utjecali na oblikovanje svoje sredine (Kolar, 2003: 163).

U 18. stoljeću organizacija francuske države počinje biti uzor vladarima u ostatku Europe, a Habsburgovci prihvaćaju njezin gospodarski sustav zasnovan na idejama Jean-Baptistea Colberta, ministra Luja XIV. Tako se na temeljima politike merkantilizma počinju osnivati škole, trgovina se stavlja pod vodstvo države, dolazi do napretka industrije, potiče se rađanje, neženje plaćaju veće poreze, nastoji se spriječiti iseljavanje, a industrija počinje dobivati zajmove (Horvat, 1980: 15 – 17). Zahvaljujući provedbi takve politike i u Dalmaciji te prestanku osmanskih ratova, jedno je od obilježja 18. stoljeća i nagli demografski rast. Uz to, nakon što su dalmatinski pomorci preuzeli trgovinu od Dubrovčana i Mlečana javlja se i ekonomski uspon, a ubrzo se počinje razvijati i obrtničko-trgovački sektor kao i manufakturna proizvodnja (Vrandečić, Bertoš, 2007: 68 – 71). Pod naletom tih ideja nastaje i prvo stručno djelo hrvatske gospodarske povijesti te prvo takve vrste na hrvatskoj jeziku - *Temelji žitne trgovine*. Djelo je to Josipa Šipuša u kojemu on progovara o ekonomskim pitanjima i zalaže se za povećanje broja stanovnika i slobodnu trgovinu (Kolar-Dimitrijević, 2005: 272. – 273.).

Uz te ideje napredovao je i poljoprivredni sektor u Dalmaciji, čija je proizvodnja još više potaknuta tek kad su prezaduženi seljaci bili oslobođeni od desetine dolaskom Francuza koji su potaknuli proces slobodne prodaje (Vrandečić, Bertoš, 2007: 68 – 71).

Krajem 18. stoljeća, zahvaljujući neutralnosti, Dubrovčani prolaze kroz prvu fazu francuskih revolucionarnih ratova. Dubrovački se Senat 1790-ih godina prilagodio novonastaloj situaciji. Nastojao je steći priznanje novih francuskih vlasti, ali u isto vrijeme suzbiti revolucionarne ideje koje su dolazile sa Zapada (Vrandečić, Bertoš, 2007: 64).

Veliki preokret među dalmatinskim filozofima dogodio se padom Mletačke Republike, a kada je profrancuska vlada preuzela vlast u Veneciji, mnogi su se stavili u službu sada građanske Venecije. U to vrijeme Dalmatinske su jedinice pokazale spremnost na obranu

Venecije, međutim, aristokracija ih je u tome obeshrabrila, nakon čega su se okrenuli pljački Arsenala. U dvomjesečnom interregnumu u dalmatinskim gradovima uslijedio je progon profrancuskih pristaša, te je ubijeno desetak ljudi. Tada je u Splitu, na nagovor Dorotića, podignuta buna protiv profrancuskog kolunela Matutinovića, nakon čega je pogubljen zajedno s obitelji. Tako je dalmatinski narod, prije spreman predati se caru nego se demokratizirati, nakon mira u Campoformiju, formalno pripao Austriji (Vrandečić, Bertoš, 2007: 73) .

U to je vrijeme Sorbonez Toma Deseljić, jedan od najistaknutijih predstavnika dubrovačkog prosvjetiteljstva, nošen zbivanjima u Francuskoj 1790-ih godina razmišljao o jednoj široj državnoj zajednici *la Republique Hyllirienne* koja bi ujedinila Ilire sa sjedištem u Dubrovniku. U svom eseju *Pensees sur la Revolution actuelle (Razmišljajući o suvremenoj revoluciji)* on hvali demokratsku vlastu u Francuskoj, prokazujući krvavu jakobinsku eliminaciju političkih protivnika. Kao jedan od pripadnika profrancuske struje sudjelovao je i u pregovorima s francuskim generalom Lauristonom 1806., ali nije uspio zaustaviti zauzimanje grada i kraj Republike (Vrandečić, Bertoš, 2007: 64) .

Tako se padom Mletačke Republike te krajem Dubrovačke Republike prekida sazrijevanje filozofskog ozračja, kao i niz pozitivnog prosvjetiteljskog umrežavanja, a na povijesnu pozornicu stupaju nove ideje nacionalnih projekata (Vidan, 2003: 95).

6. Zaključak

Nakon višestoljetnog saveza s Habsburgovcima i feudalnog sistema koji je u Europi prevladavao do 18. stoljeća, hrvatske su zemlje uvelike prosperirale sklapanjem raznih političkih i društvenih saveza s Francuskom i njezinim utjecajem koji je i u Slavoniju, ali prvenstveno u Dalmaciju, Istru i Dubrovačku Republiku unio novitete modernog doba. Vidljiv nije bio samo politički utjecaj, već i onaj kulturni i društveni. Stvarajući svoja djela i zapisujući svoje misli Voltaire, Montesque, Descartes, Rousseau i mnogi drugi možda nisu niti sanjali da će utjecati ne samo na Francusku i Europu, nego na cijeli tadašnji svijet. Uz pomoć raznih državnih službenika, francuskih konzula, ali i ljudi koji su se školovali u Parizu ili pak francuskih putopisaca, njihove su misli, liberalne ideje i moderni svjetonazori stizali u hrvatske zemlje. Te će ideje, uz mnogo opiranja, narod prihvatiti kao nezaobilazne procese na putu k stvaranju novog modernog društva i poretka.

Nezaobilazni su bili i politički ideali koji su se temeljili na idejama proizašlim iz Francuske revolucije, a u hrvatske zemlje donijeli su dašak nade za oblikovanjem novog društva, nacije i jezika te želje za ujedinjenjem. Tako će nove ideje temeljene na slobodi i jednakosti biti pokretač stvaranja novih promjena koje će biti iskorištene u kulturnim i političkim pokretima 19. stoljeća.

7. Popis literature

1. Barbarić, Damir, 2003. *Prosvjetiteljstvo u Europi*, Kolo. 14, str. 69. – 77.
2. Buczynski, Alexander, 2003. *Hrvatske granice i Vojna krajina*, u: *Hrvatska i Europa: kultura, znanost, umjetnost. Sv. 3: Barok i prosvjetiteljstvo (XVII-XVIII stoljeće)*, Školska knjiga, Zagreb, str. 43. – 60.
3. Carpentier, Jean; Lebrun, Francois, 1999. *Povijest Francuske*, Barbat, Zagreb.
4. Čosić, Stjepan; Vekarić, Nenad, 2003. *Hrvatski jug: Dubrovačka Republika i Boka Kotorska*, u: *Hrvatska i Europa: kultura, znanost, umjetnost. Sv. 3: Barok i prosvjetiteljstvo (XVII-XVIII stoljeće)*, Školska knjiga, Zagreb, str. 79. – 93.
5. Dukić, Davor, 2003. *Hrvatska književnost – neke temeljne značajke*, u: *Hrvatska i Europa: kultura, znanost, umjetnost. Sv. 3: Barok i prosvjetiteljstvo (XVII-XVIII stoljeće)*, Školska knjiga, Zagreb, str. 487. – 499.
6. Dukić, Davor, 2003. *Pučka književnost prosvjetiteljstva u Dalmaciji i Dubrovniku: nove teme i ideje u književnosti za puk u 18. stoljeću*, Kolo. 14, str. 144. – 165.
7. Džakula, Branko, 1970. *Studije o francuskom prosvjetiteljstvu*, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo.
8. *Enciklopedija Jugoslavije*, 1984., Sv. 3, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, str. 641.
9. Fališevac, Dunja, 2003. *Epika*, u : *Hrvatska i Europa: kultura, znanost, umjetnost. Sv. 3: Barok i prosvjetiteljstvo (XVII-XVIII stoljeće)*, Školska knjiga, Zagreb, str. 501. – 511.
10. Horvat, Josip, 1980. *Kultura hrvata kroz 1000 godina*, Sv. 2, Globus, Zagreb.

11. Keršovani, Otokar, 1971. *Povijest Hrvata*, „Otokar Keršovani“Rijeka,

12. Kolar, Mira, 2003. *Gospodarstvo – osnovni elementi razvoja*, u: *Hrvatska i Europa: kultura, znanost, umjetnost. Sv. 3: Barok i prosvjetiteljstvo (XVII-XVIII stoljeće)*, Školska knjiga, Zagreb, str. 151. – 164.

13. Kolar-Dimitrijević, Mira, 2005. *Promjene nastale u društveno-upravnom području kroz reforme Josipa II., odnosno kako Hrvatska i Slavonija dočekuju 19. stoljeće*, u: *Povijest Hrvata. Knj. 2: Od kraja 15. st. do kraja Prvog svjetskog rata*, Školska knjiga, Zagreb, str. 269. – 273.

14. Kurelac, Miroslav, 2003. *Razdoblje baroka i prosvjetiteljstva*, u: *Hrvatska i Europa: kultura, znanost, umjetnost. Sv. 3: Barok i prosvjetiteljstvo (XVII-XVIII stoljeće)*, Školska knjiga, Zagreb, str.

15. Novak, Zrinka, 2013. *Zapadna Europa*, u: *U potrazi za mirom i blagostanjem: hrvatske zemlje u 18. stoljeću*, Matica Hrvatska, Zagreb, str. 473. - 489.

16. Orešković, Luc, 2000. *Luj XIV. i Hrvati: neostvareni savez*, Dom i svijet, Zagreb.

17. Schiffler, Ljerka, 2003. *Filozofija u 18. stoljeću*, u: *Hrvatska i Europa: kultura, znanost, umjetnost. Sv. 3: Barok i prosvjetiteljstvo (XVII-XVIII stoljeće)*, Školska knjiga, Zagreb, str. 327. – 339.

18. Schiffler, Ljerka, 2004. *Vetera et nova: hrvatska filozofija u europskom obzoru*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb.

19. Šišić, Ferdo, 2004. *Povijest Hrvata: pregled povijesti hrvatskoga naroda*, Marjan tisak, Split.

20. Vidan, Gabrijela, 1995. *Hrvati u ogledalu Francuza: Hrvatska i frankofona Europa u osamnaestom stoljeću*, u: *Hrvatska – Francuska: stoljetne povijesne i kulturne veze* , Društvo hrvatskih književnika, Zagreb, str. 53. – 68.

21. Vidan, Gabrijela, 1995. *Kulturna povijest i veze Francuske i Hrvatske*, Gordogan. 16, 39 – 40, str. 5. – 16.

22. Vidan, Gabrijela, 2003. *O značajkama prosvjetiteljstva u Dalmaciji i Dubrovačkoj Republici ili od čovjeka granica do umrežavanja prosvjetiteljskog duha*, Kolo. 14, str. 78. – 95.

23. Vrandečić, Josip; Bertoš, Miroslav, 2007. *Hrvatska povijest u ranom novom vijeku. Sv. 3: Dalmacija, dubrovnik i Istra u ranom novom vijeku*, Barbat, Zagreb.